

ПРИНЦИПИ КЛАСИФИКАЦИЈЕ РУСКИХ И ЈУЖНОСЛОВЕНСКИХ ЕПСКИХ ПЕСАМА**

Почеци класификовања епских песама неодвојиви су од објављивања првих збирки. Потом су бројни приређивачи песама, антологичари, теоретичари фолклора и историчари усмене књижевности примењивали различите критеријуме за класификацију. Временом су се неки принципи усталили, други изгубили. Рад истражује различита начела груписања епских песама у руској и јужнословенској фолклористици: хронолошко, географско, тематско-мотивско, сижејно, оно које у први план поставља главног јунака, певача, дужину стиха, начин извођења или пак комбинује више различитих критеријума, а све то кроз дијахронијски пресек од првих до данас прихваћених класификација. Такође, истраживање се усмерава и на сагледавање заједничких принципа класификовања руске и јужнословенске епике, као и на уочавање различитости узрокованих посебностима националних, историјско-географских и социо-културних ареала.

Кључне речи: руске биљине и историјске песме, јужнословенске епске песме, класификација.

Један од основних приступа фолклорној грађи и начина потоњих презентовања обавезно подразумева селектовање и класификовање. Разматрајући методологију изучавања фолклора, Б. Н. Путилов је потцртао закономерност која прожима све нивое фолклора и омогућава да се може говорити о различитим типологијама – на нивоу ликова, мотива, сижеа, стилских средстава, жанрова, фолклорних процеса и односа према стварности (Путилов 1976: 9). В. Ј. Пропп је сматрао да класификација мора бити детаљна, вишестепена, ослоњена на јасне, чврсте, непроменљиве критеријуме, који важе за цео материјал и искључују могућност различитог поимања (Пропп 1964: 150–152), али је нагласио да је то најтеже спровести на епским жанровима јер се међусобно прожимају (Пропп 1964: 154). Историјат разврставања епских творевина и у руској и у јужнословенској фолклористици заиста је показао осциловање између различитих

* petkovic.danijela@yahoo.com

** Рад је настао у оквиру делатности Института за књижевност и уметност у Београду који финансира Министарство науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије.

критеријума класификације, као што су време, простор, поджанр, мотив, тема, сижејни модел, јунак, певач, стих, начин извођења итд.

Почеци типолошког груписања епских песама везују се за прве објављене збирке, мада неретко и изостају, што је разумљиво, јер свака класификација захтева извешан временски отклон или увид у одлике шире грађе. Тако у првом објављеном зборнику руских епских песама, из 1804. г. – *Древние русские стихотворения*, и другом, целовитом, из 1818, данас познатом као *Зборник Кирије Данилова*, нема одељених група песама (Евгенјева, Путилов 1977). Међу песмама различитог жанра претежу епске – биљине¹ и историјске песме.

Од треће деценије до средине XIX века било је организовано прикупљање усмене поезије по целој Русији, а збирке је требало да објави Пјотр Васиљевич Кирејевски. Ипак, за живота није успео да публикује сав материјал, који је садржао преко 10 000 песама, већ су после његове смрти, шездесетих и седамдесетих година XIX века, објављене сабране епске песме у десет томова, под редакцијом Пјотра Алексејевича Бесонова (Соймонов 1968: 121–122). У првих пет томова ове тзв. „старе серије” песме су разврстане према главним јунацима – Иљи Муромцу, Добрињи Никитичу, Аљоши Поповичу, Василију Казимировичу и другим кијевским богатирима, као и новгородским – Садку и Василију Буслајеву, и кнежевским. Историјске песме налазе се у следећих пет томова, а класификација комбинује груписање према главном јунаку и хронолошко – од времена Ивана Грозног, преко Петра I и Јекатерине II, до периода владавине царева Александра I и Николе I (Безсоновъ 1860–1874).

Отприлике у исто време, шездесетих година XIX в. појавило се и тротомно издање песама које је сабрао Павел Николајевич Рибников (Безсоновъ, Хомяковъ 1861–1864). Главни оквир у сва три тома чине два временска раздела – до кнеза Владимира и за време Владимира, док су два следећа одељка мања – један конципиран по географском принципу, у ком су песме о новгородским и московским јунацима, и последњи, у ком су претежно позније, историјске, песме о кнежевима, младим и безименим јунацима. На крају трећег тома, Рибников даје списак места, податке о певачима, њиховом репертоару и начину извођења (Рибниковъ 1864: XV–XLVI), што је била значајна новина, која је утицала да будући приређивачи промене концепт публикавања грађе. Први је то применио Хилфердинг 1871 (објављено две године касније – Гилфердингъ 1873), прикупљајући материјал у истом крају као и Рибников, у Олоњецкој губернији. Он је доследно убележио место, време и биографске податке певача – тзв. „паспортизација” текста биљине, што надаље постаје општи принцип (Селиванов 1988: 9–10).² Биљине је

¹ Емска перспектива најчешће није оптерећена класификацијом. Казивачи су најстарије руске епске песме, биљине, називали „старицама”, „старинкама”, „побивалшћинама” (Майковъ 1863: 1; Аникин 1999: 4) и нису их одвајали од историјских, духовних и других песама. Назив биљина увео је у науку Сахаров 1839 (Лобода 1896: 4), позајмљујући га из *Слова о пуку Игореву* на које тамо тај назив није имао значење епске песме (Фроянов, Юдин 1997: 453). Интересантно је на овом месту поменути и да се на простору Косова и Метохије, према сведочењу Матије Мурка, назив „старе”, „старинске”, „старовремске” користило за епске песме (Питулић, Сувајџић 2020: 671).

² Рибников је у свом следећем издању 1909–1910. г. биљине, штампане у прва два тома, такође поређао по помињаном географско-репертоарском принципу (Грузинский 1909–1910).

организовао најпре по географским областима и месту записивања, а унутар тога је песме груписао по певачима.

Деведесетих година XIX века Николај Савич Тихонравов и Всеволод Фјодорович Милер су објединили старе и нове записе биљина (Тихонравовъ, Миллеръ 1894), селекујући их у две поменуте групе, а потом ређајући материјал према главном јунаку песме. Познатом простору руског европског севера, на ком је записано највише епских песама, додали су и Сибир и козачке области јужног Урала, али је географски принцип класификовања остао по страни.

Почетком XX века излазе још три значајне збирке биљина и историјских песама: Алексеја Владимировича Маркова – из беломорског краја (Марковъ 1901), Александра Дмитријевича Григорјева – из Архангелске области (Григорьевъ 1904) и Николаја Јевгењевича Ончукова – из Печоре (Ончуковъ 1904). Са њима је завршен класичан период руске епике, после чега почиње замирање биљина. Истраживање епике у истој области северозападне Русије поновили су неколико деценија касније Ана Михајловна Астахова и потом Јуриј Матвејевич Соколов, а средином XX века објављени су и њихови зборници (Астахова 1938, 1951; Соколов 1948). Принцип класификовања у свим поменутим збиркама био је исти – у оквиру географских области или насељених места, песме су груписане око певача, поређане од старијих ка млађим јунацима и од биљина ка историјским песмама.

Прву половину прошлог века обележила је и запажена казивачица песама и бајки – Марфа Семјонова Крјукова. Знала је преко 150 песама, што би износило око 3000 страница текста, а репертоар су јој, осим биљина, сачињавале и песме нове тематике отпеване у духу старих, о совјетским временима, Лењину, Чапајеву. Пред Други светски рат објављени су записи њених биљина у два тома и то је прво издање песама окупљено око једног певача (Соколов 1939, 1941).

Последњи велики подухват у издавању биљина предузели су фолклористи Одеа руског фолклора у санктпетербуршком Институту руске литературе, као вишегодишњи пројекат, започет првим томом биљина 2001. г., од планираних 25, под називом *Свод руског фолклора* (Горелов 2001–). Око две трећине материјала је већ објављено, а принцип класификације се делом ослања на систем претходника – сваки том посвећен је једној географској области. Уместо репертоара певача, у центар даљег разврставања постављен је тип сижеа, око којег се групишу све сижејне варијанте записане у одређеном крају.

Осим приређивача и сакупљача, и теоретичари и историчари фолклора који су се бавили руском епском поезијом разматрали су проблеме њене класификације. Нека најопштија и највише прихваћена подела тиче се два епска поджанра – биљина и историјских песама. Историчност и једних и других је неспорна, али је, према Проповом мишљењу, однос према стварности другачији: историјски догађаји у старијим песмама су уопштени, генерализовани, док су у млађим, историјским, песмама, конкретнији и видљивији (Пропп 1999: 10). Путилов истиче да оне певају о конкретним историјским догађајима, политичким конфликтима, који не морају бити

потпуно тачни, али су сагласни одређеном историјском моменту, и да им је предмет певања савремена, а не далека историја као у биљинама (Путилов 1960: 8–9).

Даља типологија укључивала је уочавање одељених циклуса. Ту већ ставови нису тако унисони. Први их је 1863. г. увео Леонид Николајевич Мајков, инсистирајући на јединству простора, времена и централних личности сваке од четири групе: Владимиров циклус, новгородски, московски или царски, и козачки, у којима су носиоци епске акције такође четири типа протагониста – богатири окупљени око кнеза Владимира (Иља Муромец, Добриња Никитич, Михаило Потик Иванович, Дунај Иванович итд.), трговци и храбри Новгороци (Садко, Терентишће, Василиј Буслајев), владари (од времена Ивана Грозног до Петра Великог) и приволжски, донски и сибирски козаци – Ермак, Стењка Разин (Мајков 1863: 1–2; Лобода 1896: 5; Аникин 1999: 11). Неуједначеност песама и немогућност уклапања свих јунака у оквире произвеле су и другачије разделе. Всеволод Милер је све биљине поделио на богатирске, које певају о сукобу с непријатељем, и фабулативне, у чијем су фокусу унутардржавни и свакодневни конфликти (Селиванов 1988: 38). У другој групи је приметно удаљавање од епског жанра.³ Проп је циклус дефинисао као круг песама о јунацима окупљеним око једног владара, те је зато сматрао да је кијевски или владимировски циклус једини који се може издвојити међу биљинама (Пропп 1999: 62). Схватајући да многе епске песме остају по страни, предложио је типологизацију руског јуначког епоса која се ослања на хронолошке и тематске критеријуме – догосударствени, преддржавни еп (теме су сведене на женидбу и борбу против чудовишта), епика периода Кијевске Русије и феудалне расцепканости, епоха борбе против Татара, епоха формирања централизоване руске државе (ту спадају и песме о новгородским јунацима), време нестајања биљина и нови биљински епос, где спадају нпр. песме Марфе Крјукове о совјетском добу (Пропп 1999). И Путиловљева класификација је хронолошко-тематска или, према његовим речима, „историјско-типолошка” – фантастично-историјски еп (песме о борби против змаја, чудовишта и сл.), херојско-историјски еп (песме о женидби, борби међу сродницима, ослобађању, такмичењу и сл.) и реално-историјски еп, који обухвата песме о татарској најезди и историјске песме (Путилов 1971: 31–309). Тематско упориште праћено композиционом схемом основа је типологизације према сижејним моделима. Нпр. Лидия Андреевна Астафјева издваја најважније сижејне типове биљина: јуначка женидба, мегдани и супарништва, бој и препознавање, савладавање препрека, борба против непријатеља, добијање силе или богатства (Астафјева 1988: 249–261). Најзаступљенији типови херојских биљина, према Фројанову и Јудину су борба против чудовишта, мегдан, борба против татарско-монголских завојевача, женидба итд. (Фројанов, Юудин 1997: 465–470). Никита Петров сижејне типове темељи на главним моментима херојске биографије: чудесно рођење и јунаково

³ Биљине карактерише велика жанровска неуједначеност. Иако преовлађују јуначке, постоје и биљине баладе, бајке, новелистичке, биљине блиске духовним песмама, шалјиве итд. (Фројанов, Юудин 1997: 465–483).

детињство, задобијање снаге (богатства), јунакове авантуре, војни сукоби, конфликти, ривалства, брачни сукоби, љубавне авантуре, смрт (погибија) јунака, остали испити и подвизи јунака (Петров 2008: 219–223; Петров 2019: 87–160). На овим чворним моментима гради се већи број група сижеа, а Петров је класификацију допунио и пописом варијаната по регионима (Петров 2008: 227–396).

За разлику од биљина, класификација историјских песама је много уједначенија, заснована на хронологији песничког збивања. Треба ипак поменути покушај Сергеја Константиновича Шамбинага да уведе посебну класификацију песама према блискости са историјском стварношћу, који није наишао на подршку, после чега је и сам врло брзо напустио поделу на „канонске” и „неканонске” варијанте (Скафтымов 1924: 23). Уобичајена организација је фиксирана историјским периодима за које се везују опевани јунаци и догађаји, а они пак постају стожери који окупљају песме унутар хронолошког оквира. Путилов је песме које опевају историјске догађаје од XIII до XVI века разврстао у три етапе: татарско-монголска најезда – средином XIII в., време под татарско-монголском окупацијом – XIII–XV в., период царствовања Ивана Грозног – XVI в. (Путилов 1950: 5). И потоње историјске песме, од XVI до XX века, класификују се по истом доминантном хронолошком принципу и секундарном – према јунацима и важним збивањима, која се тематски проширују на догађаје везане за новију историју: револуције, устанке, ратове, битке, војниковање (Чичеров 1956: 12–14).

Допринос географском распоређивању епских песама, широко заступљеном у пракси руских сакупљача и приређивача, дала је студија Светлане Ивановне Дмитријеве о територијалној распрострањености руских епских песама, у којој је учила регионалне особености, мапирала распрострањеност појединих типова сижеа у одређеним областима, заступљеност појединих јунака, разлике у стилу, напевима, извођењу у различитим крајевима, што ју је довело до важних закључака о новгородском пореклу биљина и путевима њиховог преношења (Дмитријева 1975).

Кад је реч о српској фолклористици, и ту сакупљачи, као и у руској, у првим збиркама песама нису разврставали епске песме. *Ерлангенски рукопис старих српскохрватских народних песама*, настао вероватно почетком XVIII века, није састављан ни према једном концептуалном критеријуму, тј. песме немају систематски редослед (Геземан 1925). У *Малој прстонародној славно-србској песнарици* (Карацић 1814) и *Народној србској пјеснарици* (Карацић 1815) Вук жанровски диференцира само женске од мушких песама. У предговору прве збирке Вук истиче да „песне мужеске”, „кое се уз гусле певају” „у себи као неке повести садржавају” (Карацић 1814: 21). Тек у *Народним српским пјесмама*, тзв. Лајпцишком издању, од 1823. до 1833, примењује прву хронолошку класификацију. У предговору првој књизи помиње старије, најновије јуначке песме и оне из XVI и XVII века о ускоцима (Карацић 1975: 566, 569), а три књиге епских песама садрже „пјесме јуначке најстарије”, „пјесме јуначке позније” и „различне јуначке пјесме” (Карацић 1823а; Карацић 1823б; Карацић 1833). У Бечком издању *Српских*

народних пјесама, од 1841. до 1866, успоставља коначну и данас прихваћену поделу на „пјесме јуначке најстарије”, „пјесме јуначке средњијех времена” и „пјесме јуначке новијих времена о војевању за слободу” (Караџић 1845; Караџић 1846; Караџић 1862). У датим хронолошким оквирима нема даље сегментовања, али је уочљиво да у свакој књизи песме ређа по тематској сличности или главном јунаку, поштујући и ту хронолошки принцип.⁴

Потоњи сакупљачи углавном нису груписали епске песме, нпр. Сима Милутиновић Сарајлија (Чойковић [Милутиновић] 1937), Иван Фрањо Јукић и фра Грго Мартић (Кунић 1858), Лука Марјановић (Марјановић 1864), Иван Стјепанович Јастребов (Јастребов 1886), Никола Кашиковић (Кашиковић 1927 и б. г.), Новица Шаулић (Шаулић 1929), а они који су то чинили, држали су се Вуковог пута, те је тако Бечко издање по много чему постало норма, па и по принципу изношења грађе. Богољуб Петрановић објављује два тома „епских/јуначких песама старијег времена” из Босне и Херцеговине (Петрановић 1867; Петрановић 1870). *Народне пјесме из старијих, највише приморских записа* из 1878. г. донеле су новину – осим десетерачких песама први пут су штампане и бугарштице, које је Валтазар Богишић поделио према садржају на опћенародне и месне. На првима примењује Вукову хронолошку класификацију, те их сврстава међу песме старијих и средњих времена, а из друге групе издваја перашке и дубровачке бугарштице (Богишић 1878: 32–35). Од 10 књига *Hrvatskih narodnih pjesama* у издању Матице хрватске, крајем XIX и у првој половини XX века, шест садржи јуначке песме – у прве четири без даљег разврставања (Воџић, Bosanac 1890; Bosanac 1897; Марјановић 1898; Марјановић 1899), док су у осмој књизи прецизније подељене на хајдучке и ускочке (Andrić 1939), а у деветој на хисторијске, крајишке и ускочке (Andrić 1940). Владимир Бован је 1980. г. такође у десет томова представио народну књижевност Срба на Косову под истоименим насловом, у оквиру чега су две књиге посвећене епском поетском жанру – у књ. 3 је приповедна епика: бајке у стиховима, легенде у стиховима, баладичне песме и новелистичке песме (Бован 1980а), а у књ. 4 су јуначке песме: песме преткосовских времена, песме о косовском кругу, о Марку Краљевићу, песме послекосовских времена, песме о хајдуцима, о ускоцима и песме новијих времена (Бован 1980б).

Као и у руској фолклористици, проучаваоци усменог наслеђа допунили су и усмерили типологизације сакупљача. Неке од неспорних класификација тикале су се поделе на старије записе, где спадају песме *Ерлангенског рукописа* и бугарштице из Богишићевог зборника, и новије записе, у које се убрајају песме из Вукових и потоњих збирки; затим поделе према дужини стиха на песме дугог стиха, тзв. бугарштице, и песме кратког стиха, које се јављају као десетерачке или осмерачке; потом поделе на песме „у колу”, „играчке”, „поскочице” (поистовећене с осмерачким) и на десетерачке, које се изводе уз пратњу гусала, гусларске; и на крају – поделе на мотивске и хроничарске, по односу према стварности која се транспонује у епску песму.

⁴ М. Клеут је приметила да Вуков поредак епских песама одговара следу песама Андрије Качића Миошића, чији је *Разговор угодни народа словинског* послужио као узор. Такав распоред прати историјски редослед, јер се епске песме доживљавају као стихована историја (Kleut 1990: 101–102).

Остале класификације полазиле су од главних јунака, централних догађаја, теме или главног мотива и сижејног типа, и ту се могу наћи различита решења.

После Вуковог сегментовања епских времена, најдалекосежнија класификација је била она која је унутар њих издвојила посебне кругове песама. Павле Поповић је 1909. г. предложио груписање епике у десет циклуса: неисторијски, циклус Немањића, косовски, циклуси Краљевића Марка, Бранковића, Црнојевића, хајдучки, ускочки, циклус ослобођења Црне Горе и циклус ослобођења Србије (Поповић 1999: 49). Временом су поједини истраживачи уносили допуне и ситне модификације (Kleut 1990: 106). Нпр. циклус о Немањићима преименован је у преткосовски; песмама о Бранковићима и Црнојевићима придодат је циклус о Јакшићима, а заједно су називани и песмама о последњим владарима и великашима (Деретић 2004: 385); песме о ослобођењу Црне Горе и Србије понегде су се здружиле у један круг, или су називане и црногорске и устаничке (Деретић 2004: 397, 400); а због заједничког концепта образовања у некадашњој држави већине Јужних Словена, у постојеће кругове песама убацивани су и они о хрватским бановима и муслимански циклус. Популаризацији овакве поделе допринела су издања Деретићеве *Историје српске књижевности*, као и Ђурићевих антологија јуначких песама, са кратком поетиком епске поезије и поделом која је комбиновала Вукову хронолошку и класификацију по циклусима (нпр. Деретић 2004: 368–400; Ђурић 2009: 14–66). Овакво разврставање нарочито је заживело у наставној пракси и школским уџбеницима, где се усталило класификовање на девет таквих група (крugови песама о Бранковићима, Црнојевићима и Јакшићима сведени су на заједнички – покосовски циклус). Проширивање интересовања фолклориста у другој половини прошлог века и на хроничарске песме, постојећим циклусима додало је и граничарску епику, која тематизује војне походе и опсаде градова од XVII до XIX века на простору Војне границе (в. о томе Матицки 1974: 21–39).⁵

Осим поделе на циклусе, која се ослања на селектовање песама према носиоцима радње и историјско-епском збивању, постојали су и покушаји типологизације на основу теме, главног мотива. Тематско-мотивско груписање је главни принцип Серенсенових класификација наше епике у оквиру шире, географско-хронолошке поделе песама на епске зоне и поделе према типу певања (Серенсен 1999), али је његово истраживање у нашој науци остало скрајнуто, између осталог и због позног превођења, које је каснило читав век. На почетку XX века Томо Маретић разматра груписање песама према мотивима, а раздели који се односе на епику обухватају полуисторичке песме (о историјским јунацима и догађајима, али без фактичке тачности), праве јуначке песме (о мегданима, женидбама и другим јуначким делима) и, на граници епског жанра – песме причалице, са бајковитом или новелистичком подлогом (Maretić 1966: 55–60). На крају

⁵ Иако је циклизација била широко заступљен метода, М. Клеут је упозорила на њене мањкавости јер се груписањем песама око једног јунака, он поставља као непроменљива историјска личност и песме сагледавају из синхронијске равни, а заправо је у низу песама променљив и требало би га посматрати у дијахронији. На тај начин се циклизација, која заправо тежи историчности, показује као ахисторична (Kleut 1990: 105).

века је Крстићев *Индекс мотива народних песама балканских Словена* (Крстић 1984), иако је састављен још средином XX века, по узору на Томсонов индекс, по алфабетском и нумеричком принципу, са регистрима личних и географских имена и списковима извора, песама и варијаната.

Сложенији и обухватнији аналитички приступ доминантнији је у другој половини XX века и у први план поставља тематско-сижејне принципе. Међу запаженијим приступима истичу се радови двојице страних фолклориста. Један од њих је Максимилијан Браун – он уочава пет основних тема – три пустиловне (победа над опасним противником, јунак као спасаца у невољи, верност и неверност) и две трагичне (јуначко држање у невољи и опасности, трагични заплет). Свака тема се реализује кроз тачно одређене варијације у типичним ланцима од пет-шест мотива (Браун 2004: 129–247), што би се данас поистоветило с варијацијом теме кроз типичне сижејне схеме. Друго значајно истраживање тиче се паралела у тематско-сижејним класификацијама руске и јужнословенске епике и долази из пера Бориса Путилова. Са руским епосом, јужнословенски дели три фазе – фантастично-историјску, херојско-историјску и реално-историјску, али српске песме имају и један слој који руске немају, а то је легендарно-историјски, у ком историјске личности учествују у фантастичним збивањима, прелазећи на подручје легенде (Путилов 1968: 222–230). Покушај сижејне типологије представља и студија *Јунак и сиже епске песме*, у којој су сижеи разврстани на седам типова (заштита слабих и борба за правду, ослобађање, јуначка такмичења, женидба, породични односи, социјални статус, смрт јунака), а потом су песме груписане у подтипове, групе, подгрупе и скупине до јединичних сижејних модела (Петковић 2019: 27–153).⁶

Почеци класификовања македонских и бугарских песама везују се за средину XIX века и зборник браће Миладиноваца (Миладиновъ 1861). У њему су епске песме раздвојене на две групе – јуначке и хајдучке. У бугарској фолклористици средином прошлог века такву поделу задржава Арнаудов (Арнаудовъ 1938), а Божан Ангелов и Христо Вакарелски све подводе под историјске песме, делећи их на три хронолошка раздобља: песме које се односе на стару бугарску државу, јуначке – које се односе на XIV и XV в., и песме из времена петовековног ропства под Турцима, XV–XIX в. (Ангеловъ, Вакарелски 1939). У другој половини XX века усталила се подела на три епска поджанра: јуначке песме, хајдучке и историјске. Петр Динеков историјске даље разлаже на подгрупе: песме из времена турске најезде од XIV до XVIII века, песме о националноослободилачким покретима – XIX в., касне историјске песме – крај XIX и почетак XX в. (Динеков 1972: 280). Њима додаје још једну групу – савремене песме, које певају о политичким борбама 1923–1941, антифашистичкој борби 1941–1944. и социјалистичком добу (Динеков 1972: 281). Примећује да основу епоса чине јуначке, историјске и хајдучке песме, али и да се епско тиме не исцрпљује, јер се елементи епског жанра налазе и у митолошким, свакодневним песмама, баладама и савременим песмама (Динеков 1972: 427). Такође се и македонска епска поезија разврстава на три поменута

⁶ Детаљнији преглед тематских, мотивских и сижејних класификација српске епске поезије в. у: Петковић 2013: 211–220.

раздела, али су неретко и жанровски граничне песме, као што су митолошко-религиозне у даљој и револуционарно-комитске у ближој прошлости, контаминирани епским елементима (Саздов 1970).

Дијахронијски преглед класификација епске поезије у руској и јужнословенској фолклористици показао је једним делом паралелне, а другим дивергентне правце кретања аналитичке мисли. Истоветан је пут од једноставнијих ка сложенијим типолошким критеријумима, почев од првих, тематско-хронолошких, преко оних по којима се издвајају групе песама окупљене око јунака или епског збивања, затим тематско-мотивских и на крају до тематско-сижејних. Известан еволуционизам огледа се кроз прихватање, модификовање, усложњавање и неоповргавање претходних резултата. То резултира све дубљим, сегментиранијим и прецизнијим класификацијама. Аналогни принципи селектовања епске поезије у руској и јужнословенској науци могу се објаснити сличном природом грађе. Зато разврставање епских песама, које увек претендују на статус усмене историје нације, природно укључује хронолошки критеријум. Груписање песама око сродних тема, мотива, сижеа, једног или више јунака, такође се ослања на главне упоришне тачке епског жанра. Сличан ток класификацијских промена у раздвојеним научним срединама може се објаснити и међусобним праћењем, утицајима, сарадњом, који нису занемарљиви у последња два века, али и истоветним идејним токовима и периодима у развоју науке о усменом наслеђу.

С друге стране, највећа разлика у приступу селекцији грађе уочава се у доминантном оквирном географском критеријуму, унутар којег се песме распоређују најпре по певачима, па хронолошки, што преовладава у руској фолклористици већ од почетка XX века, кад још увек постоји жива традиција биљина. Овакве класификације у јужнословенској фолклористици нема, и то ускраћује даља истраживања о регионалним посебностима варијанта и индивидуалним поетикама певача, а стиче се утисак и да недостаје завршна фаза типологизације. Разлози ове знатне диференцијације су вишеструки. Руске епске песме живе су дуже, на широком простору удаљених северних крајева. Истраживачи су организовано, потпомогнути институцијама и ученом јавношћу, имали прилику да систематски забележе бројне варијанте и да се врате поново на места претходних експедиција. На тај начин су сакупили више хиљада биљина, историјских и других песама и забележили и по неколико десетина варијаната исте песме, што је омогућило разноврсне синхроне и дијахроне анализе. У балканском ареалу, прилике су биле много другачије. Стална ратна дешавања, промена граница, вишеструко мање подручје и територијална расцепканост, носиоци усмене баштине на простору различитих држава и социо-културних сфера, непостојање организоване подршке државе или држава, сукобљавање националних и политичких интереса, све то није било плодно тло за сакупљање фолклорне грађе. Изврсна рецепција Вукових збирки, међутим, подстакла је и друге сакупљаче, али су се испречили високи естетски критеријуми Вукових класичних записа, наметнути од стране уважених стручњака, као и одрицање вредности позним записима због књишког утицаја и продора писмености. Императив трагања за новом песмом и одбацивање верзија већ постојећих

песам такође су неповратно осиромашили епски фонд и онемогућили упоредна изучавања. Неке рукописне збирке су завршиле у архивама, а друге нису ни настале јер епска песма која се мења и не личи на вуковску није била довољно добра, те је и званично проглашена мртвом. У таквим приликама или неприликама није било ни могуће стићи до просторних и репертоарских разврставања. Али, ако су постојеће класификације сведочанство о теоријској мисли о фолклору, онда су оне непостојеће сведочанство о историји фолклористике.

Цитирана литература

- Ангеловъ, Божанъ и Христо Вакарелски. *Трем на българската народна историческа епика. От Момчила и Крали Марка до Караджата и Хаджи Димитра*. София: Книгоиздателство Т. Ф. Чипевъ, 1939.
- Аникин, Владимир Прокопьевич. „Циклы и циклизация в русском фольклоре”. *Русский фольклор*, XXX (1999): 3–14.
- Арnaudовъ, Михаил. *Български народни пѣсни. Епос*. София: Хемусъ, 1938.
- Астафьева, Лидия Андреевна. „Сюжетные типы славянских эпических песен в историческом развитии”. В: Иван Иванович Костюшко (ред.). *История, культура, этнография и фольклор славянских народов*. Москва: Наука, 1988: 249–264.
- Астахова, Анна Михайловна. *Былины Севера. Т. I: Мезень и Печора*. Москва, Ленинград: АН СССР, 1938.
- Астахова, Анна Михайловна. *Былины Севера. Т. II: Прионежье, Пинега и Поморье*. Москва, Ленинград: АН СССР, 1951.
- Безсоновъ, Пётръ Алексеевич (ред.). *Пѣсни собранныя П.В. Кирѣевскимъ*. Выпускъ 1–10. Москва: Общество любителей российской словесности, 1860–1874.
- Безсоновъ, Пётръ Алексеевич, Дмитрий Алексеевич Хомяковъ (ред.). *Пѣсни собранныя П. Н. Рыбниковымъ*. Часть 1–3. Петрозаводскъ: Типографія А. Семена, 1861–1864.
- Бован, Владимир. *Народна књижевност Срба на Косову. Приповедна епика*. Књ. 3. Приштина: Јединство, 1980а.
- Бован, Владимир. *Народна књижевност Срба на Косову. Јуначке песме*. Књ. 4. Приштина: Јединство, 1980б.
- Богишић, Валтазар. *Народне пјесме из старијих највише приморских записа*. Биоград: Државна штампарија, 1878.
- Браун, Максимилијан. *Српскохрватска јуначка песма*. Београд – Нови Сад: Завод за уџбенике и наставна средства – Вукова задужбина – Матица српска, 2004.
- Геземан, Герхард. *Ерлангенски рукопис старих српскохрватских народних песама*. Сремски Карловци: Српска краљевска академија, 1925.
- Гильфердингъ, Александръ Ѳеодоровичъ. *Онежские былины*. Санктпетербургъ: Типографія Императорской академіи наукъ, 1873.
- Горелов, Александр Александрович и др. *Свод русского фольклора. Былины в 25 т*. Санкт-Петербург – Москва: Наука – Классика, 2001–.
- Григорьевъ, Александръ Дмитриевичъ. *Архангельскія былины и историческія пѣсни*. Т: I–III. Москва: Издание Императорской академіи наукъ, 1904.
- Грузинский, Алексей Евгеньевичъ. *Пѣсни собранныя П.Н. Рыбниковымъ*. Т. 1–3. Москва: Изданіе фирмы «Сотрудникъ школь», 1909–1910.
- Деретић, Јован. *Историја српске књижевности*. Београд: Просвета, 2004.
- Диневъ, Петър. *Български фолклор*. Първа част. София: Български писател, 1972.
- Дмитриева, Светлана Ивановна. *Географическое распространение русских былин: по материалам конца XIX-начала XX в.* Москва: Издательство „Наука”, 1975.
- Ђурић, Војислав. „Песме дугог и кратког стиха”. У: *Антологија народних јуначких песама*. Београд: Учительски факултет, 2009: 12–67.

- Евгеньева, Анастасия Петровна, Борис Николаевич Путилов. *Древние российские стихотворения, собранные Киршию Даниловым*. Москва: Наука, 1977.
- [Карацић], Вук Стефановић. *Мала простонародна славено-србска пјеснарица*. Виenna: У печатњи Г. Иоанна Шнирера, 1814.
- [Карацић], Вук Стефановић. *Народна србска пјеснарица*. Виenna: У печатњи Г. Иоанна Шнирера, 1815.
- Карацић, Вук Стефановић. *Народне српске пјесме. Књига друга у којој су пјесме јуначке најстарије*. Липиска: Штампарија Брајткопфа и Хертла, 1823а.
- Карацић, Вук Стефановић. *Народне српске пјесме. Књига трећа у којој су пјесме јуначке позније*. Липиска: Штампарија Брајткопфа и Хертла, 1823б.
- Карацић, Вук Стефановић. *Народне српске пјесме. Књига четврта у којој су различне јуначке пјесме*. Беч: Штампарија Јерменскога манастира, 1833.
- Карацић, Вук Стефановић. „Предговор”. У: *Српске народне пјесме. Књига I. Сабрана дела Вука Карацића. Књига четврта*. Владан Недић (прир.). Београд: Просвета, 1975: 553–583.
- Карацић, Вук Стефановић. *Српске народне пјесме. Књига друга, у којој су пјесме јуначке најстарије*. Беч: Штампарија Јерменскога манастира, 1845.
- Карацић, Вук Стефановић. *Српске народне пјесме. Књига трећа, у којој су пјесме јуначке средњијех времена*. Беч: Штампарија Јерменскога манастира, 1846.
- Карацић, Вук Стефановић. *Српске народне пјесме. Књига четврта, у којој су пјесме јуначке новијих времена о војевању за слободу*. Беч: Штампарија Јерменскога манастира, 1862.
- Кашиковић, Никола. *Народно благо*. Књига I. Сарајево: Књижарница Николе Т. Кашиковића, 1927.
- Кашиковић, Никола. *Народно благо*. Књига II. Сарајево: Књижарница Николе Т. Кашиковића, б. г.
- Крстић, Бранислав. *Индекс мотива народних песама балканских Словена*. Посебна издања. Књ. DLV. Одељење језика и књижевности. Књ. 36. Београд: САНУ, 1984.
- Лобода, Андрей Митрофановичъ. *Русскій богатырскій эпосъ (Опытъ критико-библиографическаго обзора трудовъ по русскому богатырскому эпосу)*. Кіевъ: Типографія Императорскаго университета Св. Владиміра, 1896.
- Майковъ, Леонидъ Николаевичъ. *О былинахъ Владимірова цикла*. Санктпетербургъ: Типографія департамента внѣшней торговли, 1863.
- Марковъ, Алексей Владиміровичъ. *Бѣломорскія быliny*. Москва: Товарищество скоропечатни А.А. Левенсонъ, 1901.
- Матицки, Миодраг. *Српскохрватска граничарска епика*. Београд: Институт за књижевност и уметност, 1974.
- Миладиновъ, Константин. *Бѣлгарски народни пѣсни собрани отъ братья Миладиновци*. Димитрія и Константина. Загребъ: Книгопечатница-та на А. Якича, 1861.
- [Милутиновић, Сима Сарајлија] Чойковић, Чубро. *Пѣваннїя черногорска и херцеговачка*. Лайпциг: Штампарија Берн. Таухница Юниора, 1837.
- Ончуковъ, Николай Евгеньевичъ. *Печорскія быliny*. Санктъ-Петербургъ: Типо-литографія Н. Соколова и В. Пасторъ, 1904.
- Петковић, Данијела. *Јунак и суже епске песме*. Београд: Институт за књижевност и уметност, 2019.
- Петковић, Данијела. „Тематско-мотивске класификације српске епске поезије (од Вука до савремених истраживања)”. У: Зоја Карановић, Јасмина Јокић (ур.). *Савремена српска фолклористика I*. Нови Сад: Филозофски факултет, 2013: 211–220.
- Петрановић, Богољуб. *Српске народне пјесме из Босне и Херцеговине. Епске пјесме старијег времена*. Биоград: Српско учено друштво, 1867.
- Петрановић, Богољуб. *Српске народне пјесме из Босне и Херцеговине. Књига трећа. Јуначке пјесме старијег времена*. Биоград: Српско учено друштво, 1870.
- Петров, Никита Викторович. *Богатыри на Русском Севере. Сюжеты и ареалы бытования*. Москва: Фонд поддержки экономического развития стран СНГ, 2008.
- Петров, Никита Викторович. *Русский эпос: герои и сюжеты*. Москва: Неолит, 2019.

- Питулић, Валентина и Бошко Сувајдић. „Поговор”. У: Валентина Питулић, Бошко Сувајдић (прир.). *Обичаји и песме Срба у Турској: у Призрену, Пећи, Морави и Дебру*. Београд, Нови Сад: Службени гласник, Удружење фолклориста Србије, Матица српска, 2020: 651–673.
- Поповић, Павле. *Преглед српске књижевности*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 1999.
- Пропп, Владимир Яковлевич. „Принципы классификации фольклорных жанров”. *Советская этнография*, 4 (1964): 147–154.
- Пропп, Владимир Яковлевич. *Русский героический*. Москва: Лабиринт, 1999.
- Путилов, Борис Николаевич. *Методология сравнительно-исторического изучения фольклора*. Ленинград: Издательство „Наука”, 1976.
- Путилов, Борис Николаевич. „Проблемы жанровой типологии и сюжетных связей в русском и южнославянском эпосе”. В: Иван Александрович Хренов, Николай Иванович Кравцов, Владимир Анатольевич Дьяков (ред.). *История, культура и этнография славянских народов*. VI международный съезд славистов (Прага, 1968). Доклады советской делегации. Москва: Издательство „Наука”, 1968: 213–239.
- Путилов, Борис Николаевич. *Русский историко-песенный фольклор XIII–XVI веков*. Москва – Ленинград: Издательство Академии наук СССР, 1960.
- Путилов, Борис Николаевич. *Русский и южнославянский героический эпос. Сравнительно-типологическое исследование*. Москва: Издательство „Наука”, 1971.
- Рыбниковъ, Павелъ Николаевичъ. „Замѣтка”. В: Пётръ Алексеевичъ Безсоновъ, Дмитрий Алексеевичъ Хомяковъ (ред.). *Пѣсни собранныя П.Н. Рыбниковымъ. Часть 3*. Петрозаводскъ: Типографія А. Семена, 1864: I–LII.
- Саздов, Томе. *Грива тресе, бисер рони: епски народни песни*. Скопје: Заштита, 1970.
- Селиванов, Фёдор Мартынович. *Русский эпос*. Москва: „Высшая школа”, 1988.
- Серенсен, Асмус. *Прилог историји развоја српског јуначког песничтва*. Београд, Нови Сад: Завод за уџбенике и наставна средства, Вукова задужбина, Матица српска, 1999.
- Скафтымов, Александр Павлович. *Поэтика и генезис былин (очерки)*. Москва – Саратов: Книгоиздательство В. З. Яконова, 1924.
- Соймонов, Алексей Дмитриевич. „Фольклорное собрание П.В. Киреевского и русские писатели”. *Песни, собранные писателями: Новые материалы из архива П.В. Киреевского. Литературное наследство*. Том 79. Сергей Александрович Макашин, Алексей Дмитриевич Соймонов, Ксения Петровска Богаевская (ред.). Москва: АН СССР, Институт мировой литературы им. А. М. Горького, Издательство „Наука”, 1968: 121–166.
- Соколов, Юрий Матвеевич. *Былины М.С. Крюковой*. Т. I–II. Москва: Издание государственного литературного музея, 1939, 1941.
- Соколов, Юрий Матвеевич. *Онежские былины*. Москва: Издание государственного литературного музея, 1948.
- Тихонравовъ, Николай Саввичъ, Всеволодъ Федоровичъ Миллеръ. *Русскія былины старой и новой записи*. Москва: Товарищество скоропечатни А.А. Левенсонъ, 1894.
- Фроянов Игорь Яковлевич, Юдин Юрий Иванович. *Былинная история (Работы разных лет)*. Санкт-Петербург: Издательство Санкт-Петербургского университета, 1997.
- Чичеров, Владимир Иванович. *Исторические песни*. Ленинград: Советский писатель, 1956.
- Шаулић, Новица. *Српске народне пјесме*. Књига I. Св. 1–2. Београд: Графички институт „Народна мисао”, 1929.
- Ястребов, Иван Степанович. *Обычаи и пѣсни турецкихъ Сербовъ (въ Призрѣнѣ, Ипекѣ, Моравѣ и Дибрѣ)*. Санктпетербургъ: Типографія В.С. Балашева, 1886.
- Andrić, Nikola. *Hrvatske narodne pjesme. Odio prvi. Junačke pjesme (uskočke i hajdučke pjesme). Knjiga osma*. Zagreb: Matica hrvatska, 1939.
- Andrić, Nikola. *Hrvatske narodne pjesme. Odio prvi. Junačke (historijske, krajiške i uskočke pjesme). Knjiga deveta*. Zagreb: Matica hrvatska, 1940.
- Bosanac, Stjepan. *Hrvatske narodne pjesme. Odio prvi. Junačke pjesme. Knjiga druga*. Zagreb: Matica hrvatska, 1897.

- Božić, Ivan i Stjepan Bosanac. *Hrvatske narodne pjesme. Odio prvi. Junačke pjesme. Knjiga prva*. Zagreb: Matica hrvatska, 1890.
- Kleut, Marija. „Podela srpskohrvatskih epskih usmenih pesama na cikluse – uzroci i posledice”. *Narodna umjetnost*, 27 (1990): 99–108.
- Kunić, Filip (red.) *Narodne pjesme bosanske i hercegovačke, skupio Ivan Franjo Jukić Banjolučanin i Ljubomir Hercegovac (Fr. Gr. Martić). Svezak prvi. Pjesme junačke*. Osiek: Tiskarna Drag. Lehmana i drugara, 1858.
- Maretić, Tomo. *Naša narodna epika*, Beograd: Nolit, 1966.
- Marjanović, Luka. *Hrvatske narodne pjesme. Odio prvi. Junačke pjesme (muamedovske). Knjiga treća*. Zagreb: Matica hrvatska, 1898.
- Marjanović, Luka. *Hrvatske narodne pjesme, što se pjevaju u Gornjoj hrvatskoj Krajini i turskoj Hrvatskoj*. Zagreb: Tisak A. Jakića, 1864.

Danijela Petković

CLASSIFICATION PRINCIPLES OF RUSSIAN AND SOUTH SLAVIC EPIC SONGS

Summary

The paper explores various principles according to which epic songs are grouped in Russian and South Slavic folkloristics, which were initially applied by the first collectors and editors of poetry collections, and subsequently by the theorists and folklore historians: chronological, geographical, according to themes and motifs, sujets, by foregrounding the protagonist, the singer, the length of the meter, performance style, or by combining a number of various criteria. The diachronic overview from the first to the classifications of epic poetry accepted nowadays in the two Slavic milieus has showcased some parallel and some divergent directions in the analytical thought currents. The road leading from the simpler towards the more complex typological criteria is the same—starting from the first, thematic and chronological, to the ones according to which groups of poems gathered around a hero or an epic event are singled out, to the thematic and motif-oriented ones, and finally to the thematic and sujet-oriented ones. The analogous principles of selection in the distant scholarly milieus can be explained by the similar nature of the epic material, which leans towards an oral history (the chronological principle) and is grouped around common themes, motifs, sujets, one or more heroes. However, the similarities are also the consequence of the same idea currents in the development of the oral heritage studies and their mutual scholarly collaboration. The greatest difference in the classification principle reflects in the general geographical principle, within which the songs are organized primarily by their singers, then chronologically, which has been dominant in the Russian folkloristics from the early 20th century, whereas such a classification is missing in South Slavic folkloristics—the final stage of typologization which entails the classification of variants according to the regional characteristics and the repertoire of a singer seems to be missing. These differences arise from the individual traits of national, historical, geographical, and sociocultural areals.

Keywords: Russian bylinas and historical songs, South Slavic epic songs, classification.